

ZAKRES PODMIOTOWY OCHRONY PRAWA DO WOLNOŚCI MYŚLI, SUMIENIA I RELIGII W EUROPEJSKIEJ KONWENCJI O OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI

Krzysztof Warchałowski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Streszczenie. Art. 9 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności gwarantuje każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Każdy jest podmiotem prawa do wolności religijnej. Źródłem ochrony tego prawa jest godność osoby ludzkiej. Państwo jest zobowiązane zagwarantować każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Konwencja wymienia ponadto rodziców w zakresie poszanowania religijnego i filozoficznego wychowania dzieci. Rodzice mogą wychowywać swoje dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi. Na trzecim miejscu Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności umieszcza Kościoły i inne wspólnoty religijne. Zgodnie z orzecznictwem strasburskim, Kościoły i inne wspólnoty religijne oddają sprawę do sądu w imieniu swoich członków.

Słowa kluczowe: wolność myśli, sumienia i religii, Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, ochrona praw, godność człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka

Zakres podmiotowy prawa do wolności myśli sumienia i religii wynika zarówno z treści przepisów Konwencji Europejskiej, jak też z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

KAŻDY CZŁOWIEK

Zgodnie z art. 9 ust. 1 Konwencji Europejskiej prawo do wolności myśli, sumienia i religii zostało zagwarantowane „każdemu człowiekowi” (ang. *everyone* – fr. *toute personne*). Potwierdza to art. 1, który stanowi:

Wysokie Układające się strony zapewniają każdemu człowiekowi podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w rozdziale I niniejszej Konwencji¹.

---

¹ Dz. U. 1993, nr 61, poz. 175. Art. 1 posiada charakter subsydiarny w stosunku do artykułów regulujących prawa i wolności zawarte w Konwencji, a więc i do art. 9, ponieważ jego naruszenie zachodzi tylko wtedy, gdy naruszony zostaje inny artykuł Konwencji. (EKPC, Decyzja X v. Wielkiej Brytanii, 1 października 1975, skarga nr 6084/73).

Wyrażenie „każdemu człowiekowi”, na wzór wyrażen analogicznych zawartych w innych międzynarodowych dokumentach praw człowieka, podkreśla powszechny charakter praw człowieka zagwarantowanych przez Konwencję. Z tej racji prawa te przysługują każdemu człowiekowi jedynie i właśnie dlatego, że jest człowiekiem – bytem w sensie ontologicznym o charakterze autotelicznym, jako cel sam w sobie². Jako podmiot uprawnień w prawach człowieka występuje zawsze jednostka ludzka, ale też bez wyjątku jednostka ludzka³. Z istoty swojej prawo to nie jest więc prawem obywatelskim i nie może być ograniczone do kręgu obywateli danego państwa⁴. Oznacza to, że podmiotem uprawnionym w zakresie prawa do wolności myśli, sumienia i religii jest osoba fizyczna.

Zgodnie z art. 14 Konwencji w związku z art. 1 uprawniona jest każda osoba bez względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek urodzenie lub jakąkolwiek inną przyczynę⁵.

Uprawnienia te jeszcze dobitniej podkreśla tekst francuski Konwencji, nie używając zwrotu „każdy człowiek”, ale sformułowania „każda osoba”, co podkreśla personalistyczne spojrzenie twórców Konwencji Europejskiej na podmiot praw, jakim jest człowiek.

Wyrażenie „podlegający ich jurysdykcji” (ang. *within their jurisdiction* – fr. *relevant de leur jurisdiction*) wydaje się ograniczać liczbę osób, którym Konwencja gwarantuje prawo do wolności religijnej, lecz w istocie termin ten służy jedynie ustaleniu koniecznego związku między osobą uprawnioną a państwem. Odwołanie się do granic jurysdykcji państwa oznacza, że powszechnie zagwarantowane prawa, a w tym prawo do wolności religijnej, dotyczy nie tylko osób, które łączy z państwem określony stosunek wyznaczony przez obywatelstwo, miejsce zamieszkania lub stałego pobytu na terytorium państwa bądź obszarach zależnych, za które zgodnie z prawem międzynarodowym dane państwo odpowiada. Wystarczy w tym wypadku sama możliwość sprawowania określonego władztwa państwa wobec jednostki⁶. EKPC i ETPC są zgodne co do tego, że podleganie danej osoby jurysdykcji państwa-strony musi być rozumiane jako znajdowanie się pod ich rzeczywistą władzą i odpowiedzialnością (*under their actual authority and responsibility*) niezależnie od tego, czy ta władza wykony-

² Zob. M. Piechowiak, *Powszechność praw człowieka. Zagadnienia filozoficzno-prawne*, w: *O prawach człowieka w podwójną rocznicę Paktów. Księga pamiątkowa w hołdzie Profesor Annie Michalskiej*, red. T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996, s. 49–71.

³ H. Waśkiewicz, *Prawa człowieka, pojęcie, historia*, Chrześcijańin w Świecie, 63–64 (1978), s. 24.

⁴ H. Schorn, *Die Europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten und ihr Zusatzprotokoll in Einwirkung auf das deutsche Recht*. Tekst und Kommentar, Frankfurt am Main 1976, s. 248.

⁵ Dz. U. 1993, nr 61 poz. 175; por. A.H. Robertson, J.G. Merrills, *Human rights in Europe. A study of the European Convention on Human Rights*, Manchester and New York 1994, s. 36.

⁶ A. Redelbach, *Europejska Konwencja Praw Człowieka w polskim wymiarze sprawiedliwości*, Poznań 1997, s. 74.

wana jest na ich własnym terytorium czy za granicą⁷. Potwierdzeniem tego, co zauważa D. Gomien jest fakt, że skargi do EKPC w Strasburgu kierowali obywatele ponad 80 państw (również dotyczące łamania art. 9), w sytuacji gdy stronami Konwencji było 31 państw⁸.

W ten sposób KE zrywa w sferze ochronnej z kryterium obywatelstwa i tym samym z wąsko rozumianą barierą terytorialną, co – jak podkreśla C. Mik – jest trudne do przecenienia. Dzięki temu Konwencja obejmuje ochroną i gwarantuje wolność religijną osobom fizycznym, w tym obywatelom, cudzoziemcom, bezpaństwowcom, jeśli tylko podlegają one jurysdykcji państwa-strony⁹.

RODZICE W ZAKRESIE RELIGIJNEGO I FILOZOFICZNEGO WYCHOWANIA DZIECI

Biorąc pod uwagę art. 9 łącznie z art. 1 oraz art. 2 I Protokołu Dodatkowego, należy stwierdzić, że Konwencja Europejska wśród osób fizycznych, których prawo do wolności religijnej chronione jest postanowieniami Konwencji, wyróżnia jako podmiot uprawniony także rodziców. Zgodnie z postanowieniem wyżej przywołanego art. 2 I Protokołu Dodatkowego mają oni prawo „...do zapewnienia [swoim dzieciom] wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi”¹⁰. Prawo to rozciąga się także na osoby pełniące funkcje opiekunów prawnych i posiadające tym samym prawa rodzicielskie¹¹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w orzeczeniu *Kjeldsen, Busk Masen i Pedersen v. Dania* stwierdził, że

przy wykonywaniu swoich naturalnych obowiązków w stosunku do dzieci, rodzice – ze względu na to, że są w pierwszej kolejności odpowiedzialni za wychowanie i nauczanie swoich dzieci, mogą domagać się od państwa poszanowania swych poglądów religijnych i filozoficznych¹².

Wynika stąd, że rodzice, ponieważ dają dziecku życie z mocy prawa naturalnego, są na pierwszym miejscu uprawnieni w zakresie wychowania swoich dzieci zgodnie z posiadanymi przekonaniem. Dokument podkreśla, iż prawo do

⁷ C. Mik, *Charakter, struktura i zakres zobowiązań z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, PiP 1992, z. 4, s. 13.

⁸ D. Gomien, *Vademecum Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 1996, s. 10.

⁹ Zob. C. Mik, *op. cit.*, s. 12.

¹⁰ Protokół nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Paryż, 20 marca 1952 r.); Dz. U. 1995 nr 36, poz. 175.

¹¹ L. Wildhaber, *Rights to Education and Parental Rights*, w: *The European System for the Protection of Human Rights*, red. R. St. J. Macdonald i in., Kluwer 1993 s. 548.

¹² ETPC, 12 December 1976, application n. 5095/71;5920/72,5926/72; <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=3914&Action=Html&X=1014121948&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=1>

wychowania dzieci jest naturalną powinnością rodziców¹³. Naturalna więź stanowi postawę posiadanego prawa. Nie ma znaczenia w tym przypadku fakt, czy dziecko to jest dzieckiem pozamałżeńskim czy urodzonym w małżeństwie, czy też zachodzą inne podobne okoliczności¹⁴.

Zrównani z rodzicami w prawach są prawni opiekunowie, którzy nabywają władzę rodzicielską na mocy stosunku prawnego. W sprawie przeciwko Szwecji powódka zaskarżyła decyzję władz lokalnych dotyczącą odebrania adoptowanego dziecka i przekazania go społecznym opiekunom¹⁵.

W związku z niektórymi decyzjami Komisji powstaje pytanie, czy w pewnych sytuacjach uprawnienia w zakresie wychowania dzieci zgodnie z przekonaniem religijnym lub filozoficznym mogą posiadać także ci, którzy nie nabyli władzy rodzicielskiej w sposób formalny, ale faktycznie ją sprawują (np. w przypadku wychowawców). Organy strasburskie nie rozpatrywały takiego przypadku, chociaż w sprawie *Matieu Jolie, Chantal Jolie, Etienne Lebrun v. Belgia* w związku z prawem do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8) Komisja wypowiedziała się, że rodzinę tworzą osoby ze sobą spokrewnione, ale wymaga się także, by istniała między nimi więź, którą należy uważać za podstawę życia rodzinnego¹⁶. Wychowanie zaś dzieci – jak podkreśliła Komisja w innej sprawie – jest centralnym aspektem życia rodzinnego¹⁷ (prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnym i filozoficznym stanowi *lex specialis* w stosunku do prawa gwarantowanego art. 8).

Z kolei w sprawie *Diana Graeme v. Wielkiej Brytanii* formalnie jako powód występuje matka mająca dziecko z pierwszego małżeństwa, które stało się – jak zostało to sformułowane w opisie stanu faktycznego sprawy – „dzieckiem przybranym drugiego męża”, podczas gdy ojciec dziecka nie odgrywał w jego życiu od przeszło dziesięciu lat żadnej roli¹⁸.

Podmiotem uprawnionym w zakresie praw gwarantowanych art. 2, a więc także prawa do wychowania dzieci zgodnie z przekonaniem religijnym, nie może stać się osoba prawna.

W sprawie *Ingrid Jordebo Foundation of Christian Schools and Ingrid Jordebo v. Szwecja* Fundacja Szkół Chrześcijańskich prowadząca sześcioklasową szkołę niepubliczną (dzieci w wieku 7–16 lat) w miejscowości Jonkoping nie otrzymała zezwolenia od władz oświatowych na zorganizowanie dalszych trzech klas, mimo że było zainteresowanie zarówno ze strony rodziców, jak i uczniów. Fundacja po wyczerpaniu środków krajowych odwołała się do orga-

¹³ K. Warchałowski, *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*, Lublin 1998, s. 31.

¹⁴ Zob. Decision *Matieu Jolie, Chantal Jolie, Etienne Lebrun v. Belgium*, 14 May 1986, application n. 11418/85, DR 47/243.

¹⁵ Decision *Eva Aminof v. Sweden*, 15 May 1985, application n. 10554/83, DR 43/120.

¹⁶ EKPC, 14 May 1986, application n. 11418/85, DR 47/243.

¹⁷ Decyzja *Seven individuals v. Sweden*, 13 May 1982, application n. 8811/79, DR 29/104.

¹⁸ EKPC, 5 February 1990, application n. 13887/88, DR 64/158.

nów strasburskich z tytułu naruszenia art. 2 I Protokołu Dodatkowego. Komisja uznała, że skarga strony powodowej może być rozpatrzona jedynie w odniesieniu do pani Jordebo, ponieważ fundacja jako osoba prawna nie może powoływać się na powyższy artykuł i uważać się za ofiarę jego naruszenia. Z tej racji przedłożona skarga potraktowana została jako niezgodna *ratione personae* z zabezpieczeniami Konwencji i w konsekwencji odrzucona¹⁹.

Wcześniej analogiczne stanowisko zajęła Komisja, rozpatrując skargę Kościoła w sprawie *Karnell i Hardt v. Szwecja*. Zgodnie z prawodawstwem tego państwa uczeń może być zwolniony ze szkolnych lekcji religii, jeśli stoi to w sprzeczności z przekonaniem rodziców, jednak tylko wtedy, gdy należy do związku wyznaniowego, który otrzymał państwowe zezwolenie na prowadzenie własnej katechizacji. Członkowie Kościoła wystąpili przeciwko decyzji władz dotyczącej obowiązku uczęszczania dzieci należących do Szwedzkiego Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego na lekcje religii w szkołach publicznych z tej racji, że Kościół nie uzyskał wymaganych prawem uprawnień do samodzielnego prowadzenia katechizacji²⁰.

Tak więc, według stanowiska organów strasburskich, tylko rodzice i prawni opiekunowie mogą stać się ofiarami naruszenia prawa do wychowania dzieci zgodnie z posiadanymi przekonaniem i tym samym w myśl art. 25 Konwencji jako podmioty uprawnione posiadają legitymację czynną do wniesienia skargi przeciwko państwu²¹.

Zdaniem niektórych autorów sprawa ta nie jest do końca zrozumiała. Jeżeli prawa rodziców do wychowania dzieci są chronione, to dlaczego nie mogliby mieć prawa do ochrony swoich interesów przez stowarzyszenie rodziców, szkołę lub związek wyznaniowy, jeżeli taka jest ich wola²².

Rodzice oraz prawni opiekunowie mogą utracić prawo gwarantowane art. 2 I Protokołu, jeżeli zostaną pozbawieni praw rodzicielskich w wyniku orzeczenia sądu czy rozwiązania adopcji²³. Nieco inaczej przedstawia się sprawa w sytuacji, gdy prawa rodzicielskie zostaną ograniczone, np. na skutek choroby. Przekazanie dziecka do rodziny zastępczej bądź oddanie na wychowanie do zakładu opieki społecznej nie stwarza sytuacji, w której dzieci nie miałyby być wychowywane zgodnie z przekonaniem czy w religii, jaką wyznają rodzice²⁴.

¹⁹ EKPC, 6 March 1987, application n. 11533/87, DR 51/125.

²⁰ EKPC, 19 July 1971, application n. 4733/71, ??; Podobnie zob. Decision Church of Scientology of California v. The United Kingdom, 20 December 1957, application n. 172/57.

²¹ Decision Zenon Bernard and others v. Luxemburg, 8 September 1993, application n. 17187/90, DR 75/57.

²² L. Wildhaber, *Right to Education...*, *op. cit.*, s. 549.

²³ Zob. Judgment Eriksson v. Sweden, 22 June 1989, application n. 11373/85; <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=3748&Action=Html&X=1014133216&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=1>.

²⁴ Zob. Judgment Olsson v. Sweden, 24 March 1988, application n. 10465/83; <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=3783&Action=Html&X=1014132638&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=1>.

Mogą zdarzyć się również sytuacje, w których rodzic niebędący pozbawionym praw rodzicielskich utraci faktyczną możliwość wpływu na wychowanie swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, nie mając przy tym możliwości odwołania się do organów Konwencji.

W jednej z pierwszych spraw rozpatrywanych przez Komisję z tytułu naruszenia art. 2 I Protokołu Dodatkowego rozwiedziony mężczyzna pochodzenia polskiego na próżno protestował, że jego była żona narodowości łotewskiej, zamieszkująca wraz z synem w Szwecji, nie wychowuje dziecka ani w wierze rzymskokatolickiej, ani w języku i kulturze polskiej. Komisja, uzasadniając odrzucenie skargi, stwierdziła, że wniosek dotyczy działania osoby prywatnej, za które w żaden sposób państwo nie może ponosić odpowiedzialności²⁵.

KOŚCIOŁY I INNE WSPÓLNOTY RELIGIJNE

W toku praktyki procesowej organy europejskie rozszerzyły pojęcie osoby, włączając w zakres tego terminu także osoby prawne²⁶. W świetle stanowiska EKPC podmiotem prawa do wolności myśli, sumienia i religii może być także związek religijny jako całość. Początkowo Komisja stała na stanowisku, że gwarancje dotyczące wolności religijnej rozciągają się wyłącznie na osoby fizyczne. Korporacja, będąc osobą prawną, a nie fizyczną, nie jest zdolna do posiadania i korzystania z praw zagwarantowanych w art. 9 Konwencji²⁷. Kościół natomiast, rozumiany jako zorganizowana wspólnota religijna oparta na identycznych lub przynajmniej istotowo podobnych poglądach, sam w sobie jest chroniony przez ochronę praw swoich członków wypływających z art. 9²⁸. W końcu lat 70. XX w. pogląd ten uległ zmianie. W dniu 5 maja 1979 r. Komisja wydała decyzję w sprawie dopuszczalności powództwa skierowanego przez pastora X z *Kościoła Scjentologicznego (Church of Scientology) v. Szwecja*. Analizując skargę, EKPC zadała pytanie, kto może być uważany za odwołującego się w rozpatrywanej sprawie. Rewidując swój własny pogląd wyrażony w cytowanej wyżej decyzji, Komisja uznała, że rozróżnienie między Kościołem a jego członkami w związku z art. 9 jest z istoty swej sztuczne. Kościół bowiem, wnosząc powództwo, czyni to w imieniu swoich członków. Dlatego Kościół jest w stanie samodzielnie posiadać i korzystać z praw gwarantowanych art. 9 i traktować uprawnienia wy-

---

e=0&Noticemode=&RelatedMode=1; Report Ulla Wildén v. Sweden, 30 October 1986, application n. 10723/83, DR 48/93.

²⁵ Decision Church of Scientology of California v. Great Britain, 20 December 1957, application 172/56, Yearbook I, s. 216.

²⁶ Taką możliwość przewiduje wprost tylko art. 1 I Protokołu Dodatkowego, gwarantujący prawo własności każdej osobie fizycznej i prawnej.

²⁷ Decision X v. The United Kingdom 17 December 1978, application n. 3798/68, Yearbook 12, s. 306.

²⁸ Decision Pastor X v. Denmark, 8 March 1976, application n. 7374/76, DR 5/157.

plywające z tego prawa jako swoje własne²⁹. W ten sposób podmiotami uprawnionymi w zakresie wolności religijnej stały się także Kościoły i inne związki religijne. Kolejne decyzje EKPC potwierdziły prezentowane wyżej stanowisko, że Kościoły są zdolne do posiadania i korzystania z praw zdefiniowanych w art. 9, precyzując, że prawo to przysługuje także stowarzyszeniom o charakterze religijnym lub filozoficznym³⁰. Stanowisko Komisji zostało potwierdzone orzeczeniem Trybunału, który w sprawie *Metropolitan Church of Bessarabien and 7 others v. Moldova* uznał Kościół jako podmiot wolności religijnej³¹.

Decyzja organów strasburskich o poszerzeniu kręgu podmiotów uprawnionych w zakresie wolności religijnej o osoby prawne jest – zdaniem niektórych autorów – naturalną konsekwencją gwarancji tej wolności wypływających z art. 9 Konwencji, skoro wolność manifestowania religii dysponuje zagwarantowanym wymiarem wspólnotowym i publicznym, a powstanie Kościołów, instytucji i zrzeszeń religijnych jawi się jako naturalne następstwo korzystania z wolności religii „współ z innymi”. Ponadto ma to swoje metaprawne umocowanie w społecznej naturze człowieka w ogóle i w społecznej naturze religii jako takiej³².

Inni prawnicy podkreślają, że chociaż posiadaczem pierwotnym prawa do wolności religijnej jest osoba fizyczna, to słusznym wydaje się uznanie przez organy strasburskie Kościołów i związków wyznaniowych za podmioty uprawnione w zakresie prawa do wolności myśli, sumienia i religii, ponieważ jako podmioty zbiorowe tej wolności zabezpieczają one realizację indywidualnych praw wolnościowych swoich członków³³.

W ten sposób orzecznictwo strasburskie poszerzyło zakres ochrony wolności religijnej o wymiar instytucjonalny, który nie wynikał *expressis verbis* z przepisu art. 9 Konwencji.

Decyzją z dnia 12 października 1988 r. w sprawie dopuszczalności prowadzтва *Verein Kontakt-Information-Therapie i Siegfried Hagen v. Austria*

²⁹ EKPC, application n. 7805/77, DR 16/68; zob. P van Dijk, G.J.H. van Hoof, dz. cyt., s. 404–405.

³⁰ Zob. np. Decision Swami Omkarananda i Divina Light Zentrum v. The United Kingdom, 19 March 1981, application n. 8118/77, DR 25/105; Decision A.R.M. Chappel v. The United Kingdom, 14 July 1987, application n. 12587/86, DR 53/241; Decision Kustannus Oy Vapa Ajattelijä AB, Vapaa-ajattelijain Liitto-fritänkarnas Förbund oraz Kommo Sudström v. Finland, 15 April 1996, application n. 20471/92, DR 85-A/29; Finska församlingen i Stockholm and Teuvo Hautaniemi v. Sweden, 11 April 1996, application n. 24019/94, DR 85/29; Decision Institut de Prêtres Français and others v. Turkey, 19 January 1998, application n. 28308/95, DR 92/15.

³¹ ETPC, 13 December 2001, application n. 45701/99; <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/0/75f3ea9f6eb9d125c1256b22002f59fb?OpenDocument>.

³² T. Jasudowicz, *O uznanie i poszanowanie pozycji i religii i Kościoła w jednoczącej się Europie*, w: *Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia*, red. C. Mik, Toruń 1997, s. 297; zob. C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, Toruń 1992, s. 180 n.

³³ Zob. A. Czohara, *Mechanizmy ochrony wolności sumienia i wyznania w państwach Europy Zachodniej*, w: A. Czohara, B. Górowska, M. Nadolski, J. Osuchowski, *Dylematy wolności sumienia i wyznania w państwach współczesnych*, Warszawa 1996, s. 49.

Komisja, dokonując rozróżnienia pomiędzy prawami wypływającymi z art. 9, stwierdziła, że w przeciwieństwie do wolności religii, wolność sumienia nie może być praktykowana przez osoby prawne.

Wnioskodawca – prywatne stowarzyszenie prowadzące rehabilitację narkotykową dla młodych osób nadużywających narkotyków – nie może wnosić powództwa o naruszenie prawa do wolności sumienia jako jego własnego, ponieważ z natury rzeczy jest niemożliwe, aby prawo to posiadały osoby prawne, takie jak prywatne stowarzyszenia. Komisja dodała, że musi zostać dokonane rozróżnienie pomiędzy wolnością sumienia i religii. To drugie prawo chronione w art. 9 może być wykonywane przez Kościół jako taki. Tym samym należy przyjąć, że Kościoły, związki religijne oraz stowarzyszenia o charakterze religijnym lub filozoficznym mogą być podmiotem prawa do wolności religii, a nie są, podobnie jak inne osoby prawne, podmiotami prawa do wolności sumienia³⁴.

EKPC wykluczyła w sposób zdecydowany z kręgu podmiotów uprawnionych w zakresie praw gwarantowanych art. 9 instytucje o charakterze korporacyjnym prowadzące działalność gospodarczą.

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością prowadząca drukarnię w Kantonie Zurich wniosła przeciwko Szwajcarii skargę z tytułu naruszenia jej praw zagwarantowanych art. 9, ponieważ została zobligowana zarówno przez władze lokalne, jak i federacyjne do płacenia podatku kościelnego na rzecz dwóch prawnie uznanych kościołów – Kościoła rzymskokatolickiego oraz Kościoła ewangelicko-reformowanego. Komisja wydała decyzję, iż nawet przy założeniu, że roszczenie skarżącego można zaliczyć jako wchodzące w zakres art. 9 oraz, uznając przedłożone fakty, należy stwierdzić jednoznacznie, że spółka prowadząca działalność gospodarczą, nastawiona na osiąganie zysku, nie może ani korzystać, ani opierać się na prawach zdefiniowanych w art. 9 ust. 1³⁵.

Podobnie podmiotem praw gwarantowanych art. 9 nie staje się osoba prawna czy organizacja z tytułu współpracy z Kościołem lub stowarzyszeniem religijnymi bądź filozoficznym. Taką decyzję wydała Komisja w sprawie *Kustannus Oy Vapa Ajattelijä AB, Vapaa-ajatteiliain Liitto-fritänkarnas Förbund oraz Kommo Sudström v. Finlandia*. Jednym z podmiotów wnoszących skargę była firma wydawnicza posiadająca status publicznej osoby prawnej prowadzącej ograniczoną działalność gospodarczą. Firma była własnością Stowarzyszenia Wolnomyślicieli w Finlandii (drugi powód), w której funkcję dyrektora piastował jeden z członków wymienionego stowarzyszenia (trzeci powód).

Jak utrzymuje strona powodowa, celem firmy, co znajduje odzwierciedlenie w jej statucie, było publikowanie książek, magazynów, produktów audiowizualnych, nagrań, kaset, jak również ich import, eksport oraz sprzedaż. Udziały firmy nie mogły być nabywane przez osoby niezwiązane z ruchem wolnomyślicielskim. Prowadzona działalność miała wspierać zarejestrowane stowarzysze-

³⁴ EKPC, application n. 11921/86, DR 57/81.

³⁵ Decision Firm X v. Switzerland, 27 February 1979, application n. 7865/77, DR 16/85.

nie wolnomyślicieli, ateistów i humanistów poprzez promowanie poglądów naukowych oraz propagowanie idei oddzielenia dwóch Kościołów państwowych od państwa i zmniejszenia ich roli w życiu publicznym. W Finlandii kościołem państwowym jest Luterski Kościół Ewangelicki skupiający 85% ludności oraz Ortodoksyjny Kościół Finlandii, do którego należy ok. 1% populacji. Żaden z podmiotów występujących po stronie powodowej nie był członkiem tych Kościołów.

Wspomniana firma została obłożona państwowym podatkiem kościelnym, co spowodowało sprzeciw stowarzyszenia wolnomyślicieli i jego członków. Uznano, że stan ten godzi w prawo do wolności myśli, sumienia i religii, i tym samym jest sprzeczny z art. 9 Konwencji Europejskiej.

Najwyższy Sąd Administracyjny w Finlandii uznał, że odwołujące się stowarzyszenie oraz jego dyrektor nie mieli podstaw prawnych do apelacji od podatku kościelnego. W Finlandii podatki pokrywają 75% wszystkich wydatków parafii. Parafie są odpowiedzialne za prowadzenie wielu prac, z których czerpie korzyści całe społeczeństwo, włącznie z osobami, które nie należą do kościołów państwowych. Są one odpowiedzialne za pogrzeby, zapewniają opiekę prawie wszystkim umierającym (98%), utrzymują większość cmentarzy, prowadzą rejestrację ludności, zajmują się konserwacją i utrzymaniem wielu obiektów zabytkowych. Fakt, że osoby niewierzące muszą partycypować w pokrywaniu wydatków Kościoła, nie jest czymś obcym w państwach członkowskich Rady Europy. Ponadto firma nie jest Kościołem ani stowarzyszeniem o charakterze religijnym czy filozoficznym, a została zarejestrowana jako podmiot prowadzący działalność komercyjną, przysparza dochody udziałowcom i z tego tytułu winna zapłacić podatek kościelny na zasadach ogólnych.

Po wyczerpaniu środków krajowych i wniesieniu skargi do Międzynarodowego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu Komisja wydała decyzję, że konieczność zapłacenia podatku kościelnego przez firmę niezależnie od prowadzonej przez nią działalności nie wchodzi w zakres gwarancji objętych art. 9. Nie stwierdzono również, aby stowarzyszenie, które posiada większość udziałów w firmie, ani jego dyrektor, będący członkiem stowarzyszenia, mogli się uważać w tym przypadku za ofiary naruszenia art. 9 Konwencji, gdyż nałożony podatek nie miał wpływu na opodatkowanie własne tych podmiotów³⁶.

Kościoły oraz stowarzyszenia o charakterze religijnym lub filozoficznym jako podmioty uprawnione w zakresie wolności religii otrzymały jednocześnie legitymacje formalną do kierowania skargi o naruszenie art. 9 Konwencji. Stwierdziła to wyraźnie Komisja, wydając decyzje w innej sprawie dotyczącej *Kościoła Scjentologicznego (Church of Scientology) v. Szwecja*, że „uznaje kompetencje Kościoła do wniesienia powództwa według własnego uprawnienia”³⁷. Jeśli wspólnoty o charakterze religijnym lub filozoficznym nie posiada-

³⁶ EKPC, application n. 20471/92, DR 85-A/29.

³⁷ EKPC, application n. 8282/78, DR 21/109; zob. Decision Institut de Prêtres Français and others v. Turcji, 19 January 1998, skarga 28308/95, DR 92/15.

łyby formy zorganizowanej, co należy do wyjątków, podstawą obrony ich praw jest art. 25 KE wymieniający wśród podmiotów mogących formułować skargę także organizacje pozarządowe i grupy jednostek³⁸. Prawa występowania z zarzutem przeciwko państwu o łamanie Konwencji pozbawione są Kościoły państwowe, gdyż nie mogą przedkładać skargi przeciwko strukturze organizacyjnej, którą same współtworzą³⁹.

Z dotychczasowej praktyki organów strasburskich wynika, że Kościoły oraz inne jednostki organizacyjne mające charakter religijny bądź filozoficzny jako podmioty uprawnione w zakresie prawa do wolności religijnej kilkakrotnie kierowały skargi w sprawie naruszenia art. 9 Konwencji do Międzynarodowego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Należą do nich m. in. Kościół Baptystów z Hiszpanii (Iglesia Bautista „El Salvador”)⁴⁰, prywatne stowarzyszenie lekarzy austriackich działające przeciwko legalizacji aborcji (Plattform Ärzte für das Leben)⁴¹, Stowarzyszenie Wolnomyślicieli w Finlandii (Vapaa-ajatteiliain Liitto-fritänkarnas Förbund)⁴², Stowarzyszenie Prawników z Utrechtu w Holandii (Vereniging Rechtswinkels Utrecht)⁴³, Szwajcarskie stowarzyszenie religijne i filozoficzne Divine Light Zentrum⁴⁴, Międzynarodowe Stowarzyszenie Świadomości Krishny „ISKCON”⁴⁵, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Świadków Jehowy z Bułgarii (Khristiansko Sdruzhenie „Svideteli na Jehova”)⁴⁶, Zgromadzenie Zakonne Ojców Augustianów w Turcji (Institut de Prêtres Français)⁴⁷.

PODSUMOWANIE

Art. 9 Konwencji gwarantuje prawo do wolności myśli, sumienia i religii każdemu człowiekowi, a więc osobie fizycznej. Ochrona prawa do wolności religijnej, mającego swe źródło w niezbywalnej godności człowieka, nie może być ograniczona do kręgu obywateli danego państwa. Państwo jest zobowiązane zagwarantować to prawo każdemu, kto znajduje się pod jego rzeczywistą jurysdykcją.

³⁸ Dz. U. 1993, nr 61 poz. 175; M. Pernal, *Gwarancje wolności religijnej w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka (w świetle orzecznictwa Komisji i Trybunału Praw Człowieka)* PiP 1992, z. 11, s. 77; zob. R. Sobański, *Prawo europejskie a Kościoły*. PiP 1996, z. 4–5, s. 605.

³⁹ N. Blum, *Gedenken- Gewissens- und Religionsfreiheit nach Art. 9 der Europäischen Menschenrechtskonvention*, Berlin 1990, s. 172.

⁴⁰ EKPC, application n. 17522/90, DR 72/256.

⁴¹ EKPC, application n. 10126/82, DR 44/65.

⁴² EKPC, application n. 20471/92, DR 85/29.

⁴³ EKPC, application n. 11308/84, DR 46/200.

⁴⁴ EKPC, application n. 8118/77, DR 25/105.

⁴⁵ EKPC, application n. 20490/92, DR 76/90.

⁴⁶ EKPC, application n. 28626/95, DR 92/44.

⁴⁷ EKPC, application n. 26308/95, DR 92/15.

Wśród osób fizycznych Konwencja wyróżnia jako podmiot uprawniony także rodziców, którzy mają prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi.

W toku praktyki procesowej organy konwencyjne, dokonując interpretacji celowościowej, rozszerzyły zakres podmiotowy prawa do wolności myśli, sumienia i religii o korporacje, ponieważ Kościoły czy inne stowarzyszenia o charakterze religijnym lub filozoficznym, wnosząc powództwo, czynią to w imieniu i dla swoich członków. Dlatego osoba prawna jest w stanie samodzielnie posiadać i korzystać z praw gwarantowanych art. 9 i traktować uprawnienia wypływające z tego prawa jako swoje własne, wyłączając z tego zakresu, co jest oczywiste, prawo do wolności sumienia. W ten sposób orzecznictwo strasburskie poszerzyło zakres ochrony wolności religijnej o wymiar instytucjonalny, który nie wynikał *expressis verbis* z przepisu art. 9 Konwencji.

Institucje te otrzymały jednocześnie legitymacje formalną do kierowania skargi o naruszenie art. 9 Konwencji. Tego prawa pozbawione są Kościoły państwowe, gdyż nie mogą przedkładać skargi przeciwko strukturze organizacyjnej, którą same współtworzą.

THE SUBJECTIVE RANGE OF THE PROTECTION OF THE RIGHT TO THE FREEDOM
OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION IN THE EUROPEAN CONVENTION
OF HUMAN RIGHTS AND BASIC FREEDOMS

Summary. Art. 9 of the European Convention of Human Rights and Basic Freedoms guarantees the right to the freedom of thought, conscience and religion for everyone. Everyone is subject to the right of religious freedom. Human dignity is the source of the protection of this right. The state is obliged to guarantee the right to the freedom of thought, conscience and religion everyone. The Convention enumerates also parents with respect to the religious and philosophical education of children. Parents can bring up their children according to their religious beliefs. In the third place, the European Convention of the Human Rights and Basic Freedoms places Churches and other religious fellowships. According to the Strasbourg jurisdiction, Churches and other religious fellowships bringing the case to court in the name of their members.

Key words: freedom of thought, conscience and religion, the European Convention of Human Rights and Basic Freedoms, protection of the rights, human dignity, the European Court of Human Rights